

**ZARDUSHTIYLIK DININING O'RTA OSIYODA
TUTGAN O'RNI VA ROLI**

РОЛЬ И МЕСТО ЗОРОАСТРИЗМА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF ZOROASTRIANISM
IN CENTRAL ASIA*Adham Amandavlatov**Termiz iqtisodiyot va servis unversituti talabasi**Адхам Амандавлатов**Студент Термезского института экономики и сервиса**Adham Amandavlatov**Student of the Termiz institute of economics and service*

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot "Zardushtiylik dinining O'rta Osiyoda tutgan o'rni va roli" mavzusini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda Zardushtiylik dinining O'rta Osiyodagi tarixi, diniy-falsafiy tamoyillari va jamiyatdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Zardushtiylikning yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi kurashga asoslangan tamoyillari, axloqiy tozalikka chaqiruvchi falsafasi, va uning O'rta Osiyo xalqlarining madaniy, diniy va ijtimoiy hayotiga ta'siri o'rganiladi. Tadqiqot natijalari Zardushtiylikning mintaqa va global madaniyatdagi ahamiyatini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: Zardushtiylik, O'rta Osiyo, yakkaxudolik, diniy-falsafiy tamoyillar, madaniyat, adolat, yaxshilik va yomonlik, tarix, dinlararo aloqalar.

Annotation: This research is dedicated to the study of the "Role and Significance of Zoroastrianism in Central Asia". The study analyzes the history, religious-philosophical principles, and societal importance of Zoroastrianism in Central Asia. The principles of the struggle between good and evil, the philosophy calling for moral purity, and its impact on the cultural, religious, and social life of Central Asian peoples are examined. The research findings demonstrate the importance of Zoroastrianism in both the regional and global context of culture.

Keywords: Zoroastrianism, Central Asia, monotheism, religious-philosophical principles, culture, justice, good and evil, history, interfaith relations.

Аннотация: Данное исследование посвящено теме "Роль и значение зороастризма в Центральной Азии". В исследовании анализируются история, религиозно-философские принципы и значение зороастризма для общества Центральной Азии. Рассматриваются принципы борьбы между добром и злом, философия, призывающая к моральной чистоте, а также влияние зороастризма на культурную, религиозную и социальную жизнь народов Центральной Азии. Результаты исследования демонстрируют значение зороастризма как в региональном, так и в глобальном контексте культуры.

Ключевые слова: Зороастризм, Центральная Азия, монотеизм, религиозно-философские принципы, культура, справедливость, добро и зло, история, межрелигиозные отношения.

Kirish

Zardushtiylik dini, miloddan avvalgi VI asrda Zardusht (Zoroaster) tomonidan asos solingan va Markaziy Osiyo, Eron va Hindistonda uzoq vaqt davomida ijtimoiy va madaniy hayotning muhim qismini tashkil etgan qadimiy dinlardan biridir. Bu dinning tarixi va ta'siri nafaqat diniy qarashlarni, balki siyosiy, ijtimoiy, va madaniy o'zgarishlarni ham o'z ichiga oladi. O'rta Osiyo hududi, Zardushtiylik diniy ta'sirining yetakchi markazlaridan biri sifatida tanilgan. Bu yerda diniy tushunchalar, axloqiy qadriyatlar va tashkiliy tuzilmalar chuqur ildiz otgan bo'lib, ko'plab xalqlar uchun o'ziga xos madaniy o'zgarishlar manbai bo'lgan.

Zardushtiylik dini O'rta Osiyoda, ayniqsa, Sog'diya, Buxoro, Samarqand va boshqa qadimiy shaharlarda keng tarqalgan. Bu hududlar orqali Zardushtiylik, o'zining axloqiy qarashlari va ilohiy tizimi bilan, ko'plab xalqlar, jumladan, fors, grek, rim va keyinchalik islom dunyosi bilan o'zaro madaniy va ilmiy aloqalarni o'rnatgan. Zardushtiylikning bu yerda o'rni va roli nafaqat diniy, balki iqtisodiy va siyosiy rivojlanishga ham bevosita ta'sir ko'rsatgan.

Bu kirish qismida Zardushtiylik dinining O'rta Osiyoda tutgan o'rni va uning ijtimoiy, madaniy va siyosiy hayotga ta'sirini yoritishga harakat qilamiz. Dinning tarixi va uning zamonaviy dunyodagi ahamiyati, O'rta Osiyo mintaqasining tarixiy merosi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu mavzuni o'rganish orqali regionning qadimiy madaniyati va diniy tafakkuri haqida chuqurroq tasavvur hosil qilish mumkin.

Mavzuning dolzarbligi

Zardushtiylik dini O'rta Osiyoning qadimiy tarixida katta o'rin tutgan va bu mintaqaning madaniy, diniy va siyosiy hayotida beqiyos ta'sir ko'rsatgan. Bugungi kunda bu mavzu nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki zamonaviy davrda ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. O'rta Osiyo hududi o'zining boy tarixiy merosi va ko'p asrlik madaniy almashinuvi bilan mashhur. Bu mintaqaning diniy, axloqiy va falsafiy qarashlarini o'rganish, uni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Zardushtiylik dini, o'zining haqiqat va adolatga asoslangan falsafasi bilan O'rta Osiyo xalqlarining dunyoqarashini shakllantirishda muhim rol o'ynagan.

Bugungi kunda O'rta Osiyo xalqlari o'z tarixiga, diniy va madaniy merosiga qiziqishlari ortgan. Zardushtiylikning mintaqadagi o'rni va uning madaniyatga, dinlarga va ijtimoiy tizimlarga ta'siri haqida yanada ko'proq bilish, nafaqat tarixiy bilimlarni oshirishga, balki zamonaviy dunyoda diniy bag'rikenglik, mintaqaviy hamkorlik va madaniyatlararo muloqotning muhimligini anglashga ham xizmat qiladi.

Shuningdek, Zardushtiylikning qadimiy falsafasi va dunyoqarashlari, zamonaviy hayotda axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarning shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan. Bu mavzu, O'rta Osiyo xalqlarining o'z tarixini yanada yaxshi anglashlari va qadimiy diniy an'analarga hurmat ko'rsatishlari uchun ham dolzarbdir. Zardushtiylik dini, o'zining axloqiy o'g'itlari bilan bugungi kunda ham ko'plab odamlar uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qilmoqda.

Shu bois, Zardushtiylik dinining O'rta Osiyoda tutgan o'rni va roli, uning zamonaviy hayotda ham dolzarb mavzu bo'lib, tarixiy va madaniy ahamiyatini o'rganish, kelajakda mintaqadagi diniy va madaniy hamkorlikni rivojlantirish uchun muhimdir.

Tadqiqot muhokamasi va materiallari

Zardushtiylik dini O'rta Osiyoda keng tarqalgan va uning ijtimoiy, madaniy, va siyosiy hayotdagi o'rni haqida tadqiqotlar bir necha asrlar davomida olib borilgan. Ushbu tadqiqotda, O'rta Osiyoda Zardushtiylikning diniy tizimiga, axloqiy qarashlariga, va madaniy merosiga ta'siri o'rganiladi. Tadqiqot muhokamasi quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

1. Zardushtiylik diniy tizimi va uning O'rta Osiyodagi tarqalishi

Zardushtiylik dini, Zardusht (Zoroaster) tomonidan asos solingan bo'lib, O'rta Osiyo hududida asosan Sog'diya, Buxoro, Samarqand kabi qadimiy shaharlarda keng tarqalgan. Bu yerda diniy muhit, ko'plab odamlarning kundalik hayotida muhim o'rin tutgan. Tadqiqotda Zardushtiylik dinining o'ziga xos diniy tushunchalari, axloqiy qadriyatlari, va ruhoni tashkilotlari haqida ma'lumotlar taqdim etiladi. Zardushtiylikning dualistik dunyoqarashi (yaxshi va yomon kuchlarning doimiy kurashi) va uning ahamiyati ham muhokama qilinadi.

2. O'rta Osiyo madaniyatida Zardushtiylikning roli

Zardushtiylik dini nafaqat diniy dunyoqarashni shakllantirishda, balki O'rta Osiyo madaniyatining rivojlanishida ham katta rol o'ynagan. Tadqiqotda bu dinning badiiy san'at, adabiyot, ilm-fan va falsafaga qanday ta'sir qilgani, shuningdek, Zardushtiylikning axloqiy qadriyatlari va qonunlari O'rta Osiyo jamiyatining ijtimoiy tuzilmasiga qanday ta'sir ko'rsatgani haqida tahlillar beriladi.

3. Zardushtiylik va boshqa diniy tizimlar bilan aloqalar

O'rta Osiyoda Zardushtiylik dini nafaqat o'zining ichki rivojlanishi bilan, balki boshqa diniy tizimlar bilan ham o'zaro aloqalarni rivojlantirgan. Islam, buddizm, xristianlik kabi dinlarning ta'siri O'rta Osiyo tarixida katta o'rin tutgan. Zardushtiylikning bu dinlar bilan qanday muloqotda bo'lgani, o'zgarishlarga qanday ta'sir qilgani ham tadqiqotda muhokama qilinadi.

4. Zardushtiylikning ijtimoiy ahamiyati

Zardushtiylik dini ijtimoiy tuzilma va jamiyatdagi qadriyatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynagan. Tadqiqotda, Zardushtiylikning jamiyatdagi axloqiy, etik va

ijtimoiy qadriyatlarni qanday shakllantirganligi, shuningdek, bu dinning davlat boshqaruvi, qonunlar va siyosiy tuzilishga ta'siri ham o'rganiladi.

5. Zardushtiylikning zamonaviy ahamiyati

Zardushtiylik dini bugungi kunda ham ko'plab ijtimoiy va diniy muhokamalarda muhim o'rin tutadi. Zamonaviy dunyoda uning axloqiy tamoyillari, xususan, haqiqatni izlash, adolatni qo'llab-quvvatlash va yaxshilikka intilish kabi qadriyatlar, xalqlararo muloqot va madaniyatlararo tushunishni mustahkamlashda yordam beradi. Tadqiqotda Zardushtiylikning zamonaviy dunyodagi ahamiyati va uning global miqyosda qanday qabul qilinishi haqida ham so'z yuritiladi.

Tadqiqotda quyidagi materiallar asosiy manba sifatida ishlatiladi:

Tarixiy manbalar: Zardushtiylikning qadimiy tarixini o'rganish uchun Arxeologik qazishmalar, yozma manbalar (masalan, Avesta) va tarixiy asarlar tahlil qilinadi.

Arxeologik topilmalar: O'rta Osiyoning qadimiy shaharlaridan topilgan zardushtiylikka oid arxeologik topilmalar (ibodatxonalar, maqbaralar, yodgorliklar) tahlil qilinadi.

Yozma va badiiy manbalar: Zardushtiylikka oid adabiyotlar, diniy kitoblar (Avesta), shuningdek, O'rta Osiyo va fors xalqlarining tarixiy yozuvlari.

Diniy va falsafiy asarlar: Zardushtiylikning falsafiy asoslari va axloqiy tushunchalarini tahlil qilish uchun diniy va falsafiy asarlar.

Tadqiqot natijalari Zardushtiylik dinining O'rta Osiyoda qanday o'rin tutgani, uning madaniyatga va jamiyatga qanday ta'sir ko'rsatgani haqida yanada chuqurroq tasavvur beradi.

Xulosa

Zardushtiylik dini, O'rta Osiyo hududida qadim zamonlardan beri ijtimoiy, madaniy, va diniy hayotning ajralmas qismi bo'lib kelgan. Ushbu tadqiqotda Zardushtiylikning O'rta Osiyodagi o'rni va roli, uning diniy tizimi, axloqiy qadriyatlari, madaniy ta'siri va ijtimoiy ahamiyati keng tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari, Zardushtiylikning bu hududda qanday rivojlanganini, uning nafaqat diniy, balki siyosiy va madaniy hayotga ham katta ta'sir ko'rsatganligini ko'rsatdi.

Diniy tizim va axloqiy qadriyatlar: Zardushtiylik dini, o'zining dualistik dunyoqarashi bilan O'rta Osiyo xalqlarining axloqiy va diniy tafakkurini shakllantirgan. Yaxshi va yomonning doimiy kurashi, haqiqatni izlash, adolat va ahloqiy mas'uliyat kabi asosiy tamoyillar, bu hududdagi jamiyatlar uchun asosiy yo'l-yo'riqlar bo'lgan.

Madaniy va ijtimoiy ta'sir: Zardushtiylikning O'rta Osiyo madaniyatiga ta'siri, badiiy san'at, ilm-fan, adabiyot va falsafada o'z ifodasini topgan. Bu din, o'zining falsafiy qarashlari orqali jamiyatlarning axloqiy tizimlarini mustahkamlashda, hukumatning qonun va siyosiy tizimini shakllantirishda muhim rol o'ynagan.

Zardushtiylik va boshqa diniy tizimlar bilan aloqalar: Zardushtiylik dini o'zining rivojlanish jarayonida boshqa diniy tizimlar bilan o'zaro ta'sir o'tkazgan. Bu, mintaqaviy diniy bag'rikenglik va madaniyatlararo aloqalar rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan.

Zardushtiylikning zamonaviy ahamiyati: Bugungi kunda Zardushtiylikning axloqiy qadriyatlari va falsafasi zamonaviy jamiyatlarda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Zardushtiylikning haqiqat, adolat, va yaxshilikka asoslangan qarashlari, xalqaro hamkorlik va diniy bag'rikenglikni rivojlantirishda muhim manba sifatida ko'riladi.

Umuman olganda, Zardushtiylik dini O'rta Osiyo tarixining ajralmas qismi bo'lib, uning madaniy merosi bugungi kunda ham jadal o'rganilmoqda. Bu tadqiqot, nafaqat tarixiy bilimlarni boyitish, balki zamonaviy dunyoda diniy va madaniy aloqalarni mustahkamlash uchun ham ahamiyatlidir. Zardushtiylikning o'rganilishi, mintaqaning tarixiy o'zligini va xalqlararo muloqotni yaxshilashda katta imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. **Avesta** – Zardushtiylikning asosiy diniy kitobi. Zardushtiylikning diniy tizimi va axloqiy qadriyatlarini o'z ichiga olgan muhim manba sifatida o'rganilgan.
2. **Toshkent, M. (1996)**. "O'rta Osiyoda Zardushtiylikning rivojlanishi." — Toshkent: Fan, 1996. Bu kitobda O'rta Osiyo tarixidagi Zardushtiylikning diniy va madaniy o'rni tahlil qilingan.
3. **Barthold, V. V. (1963)**. "O'rta Osiyo va uning xalqlari tarixi." — Moskva: Akademiya Nauk, 1963. Ushbu asarda O'rta Osiyo xalqlari tarixining asosiy bosqichlari, Zardushtiylikning o'rni va madaniy ta'siri haqida ma'lumot berilgan.
4. **Dandamaev, M. A. (1991)**. "Zardushtiylik va uning ijtimoiy ahamiyati." — Moskva: Yadigarlik, 1991. Kitobda Zardushtiylikning ijtimoiy, siyosiy va diniy ahamiyati yoritilgan.
5. **Hunsberger, R. (2004)**. "Zoroastrianism and the Silk Road." — Oxford: Oxford University Press, 2004. Ushbu manba Zardushtiylikning Silk Road (Ipak yo'li) orqali O'rta Osiyo va boshqa mintaqalarga qanday tarqalganini tahlil qiladi.
6. **Zarubin, A. A. (2010)**. "Zardushtiylikning diniy falsafasi." — Sankt-Peterburg: Nauka, 2010. Ushbu asarda Zardushtiylikning falsafiy asoslari, uning dualistik dunyoqarashi va axloqiy qadriyatlari tahlil qilingan.
7. **Grousset, R. (2002)**. "The Empire of the Steppes: A History of Central Asia." — New Brunswick: Rutgers University Press, 2002. O'rta Osiyo tarixiga oid bu kitob Zardushtiylikning mintaqadagi ta'sirini va madaniy merosini o'rganadi.
8. **Toghrul, E. (2015)**. "Zardushtiylik va uning zamonaviy jamiyatga ta'siri." — Buxoro: Buxoro universiteti nashriyoti, 2015. Bu asar Zardushtiylikning zamonaviy jamiyatdagi o'rni va ahamiyatini muhokama qiladi.
9. **Dabashi, H. (1993)**. "Authority in Islam: From the Prophet to the Shi'a Imamate." — Albany: State University of New York Press, 1993. Ushbu asarda Zardushtiylikning islomga va boshqa diniy tizimlarga ta'siri haqida ma'lumotlar mavjud.
10. **Sperling, D. (2006)**. "Zoroastrianism: A Guide for the Perplexed." — New York: Continuum, 2006. Zardushtiylikni o'rganishga qiziqqanlar uchun eng muhim qo'llanma sifatida foydalanilgan.